

PETAR PAVAO VERGERIJE ML. I "RASGOVARANGE MEGIU
PAPISTU I GEDNIM LUTERAN"*Stanko JAMBREK*

Evandeoski teološki fakultet u Osijeku, HR-31103 Osijek

IZVLEČEK

Rasgovarange megiu Papistu i gednim Luteran (v nadaljevanju Razgovaranje), prvo protestantsko knjigo, tiskano v hrvaškem jeziku, je napisal neznani avtor, ki se je podpisal s psevdonimom Anton Senjanin. O tem, kdo je avtor pod tem psevdonimom, si strokovnjaki niso edini. Ta razprava želi z analizo izvirnega besedila Razgovaranja, še posebej teološko, dognati povezanost tega izjemnega dela s P. P. Vergerijem, ki je bil oznanjevalec Evangelija v Istri, napisal številna polemična dela in pomagal pri izdajanju in širjenju reformacijskih knjig v hrvaškem jeziku.

Ključne besede: protestantizem, Istra, Peter Pavel Vergerij ml.

PIER PAOLO VERGERIO IL GIOVANE E "RASGOVARANGE MEGIU
PAPISTU I GEDNIM LUTERAN" (I COLLOQUI FRA UN PAPISTA E UN
LUTERANO)

SINTESI

Rasgovarange megiu Papistu i gednim Luteran, il primo libro protestante croato, fu scritto da un autore ignoto, firmatosi con lo pseudonimo di Anton Senjanin (Antonio da Segna). Gli stessi esperti discordano sull'attribuzione del volume. Nel presente studio si analizza il testo originario di Rasgovarange, soprattutto dal punto di vista teologico, per comprendere le relazioni fra quest'opera e Pier Paolo Vergerio il Giovane, che diffuse il Vangelo in Istria, scrisse numerose opere polemiche e contribuì alla pubblicazione e alla diffusione dei testi riformati in lingua croata.

Parole chiave: protestantesimo, Istria, Pier Paolo Vergerio il Giovane

Petar Pavao Vergerije ml. ostavio je osebujan i višestruk trag u hrvatskoj kulturnoj i crkvenoj povijesti. Rođen u uglednoj koparskoj plemićkoj obitelji, svoje je djetinjstvo proveo u gradu Kopru a temeljnu je naobrazbu stekao u Veneciji. Studirao je pravo na sveučilištu u Padovi gdje je 1518. promoviran na čast doktora, a kasnije je postao profesor krivičnog prava i sudac na području mletačke republike. Nakon ženine smrti Vergerije je otišao u Rim gdje je bio zaređen za svećenika.

Vergerije je rano zbog svoje naobrazbe stekao ugled i povjerenje Vatikana. Rimska kurija slala ga je u Njemačku da raspravlja i bori se protiv reformacije. U svojstvu papina legata bio je na dvoru cara Ferdinanda, od kojega je dobio neka imanja u Istri i Furlandiji i Ugarskoj. Kao papin izaslanik bio je u Wittenbergu u posebnoj misiji da privoli Luthera da dođe na crkveni sabor u Mantovu. Za nagradu što je uspio u Njemačkoj kao legat, dobio je Vergerije od pape Pavla III. naslov biskupa od Modruša, a iste godine malo kasnije bio je imenovan biskupom u Kopru.

Godine 1536. preselio se Vergerije iz Rima u Kopar. Iako je i dalje ostao u službi pape, u Kopru se Vergerije posvetio svećeničkoj službi, zamijenivši pravo Biblijom te podavši se sasvim proučavanju teologije. Uskoro je bio osumnjičen da naginje na protestantizam.

Petar Pavao Vergerije kao navjestitelj Evandjelja u Istri

Tek 1545. godine Vergerije otvoreno prihvaća protestantsko učenje. Uskoro je za reformaciju pridobio tršćanskoga biskupa Franju II. Jozefića Ricana negdašnjega biskupa senjskoga (1541.-1546.) i svojega brata Ivana Krstitelja Vergerija biskupa pulskoga. Zajednički su u Istri tada djelovali i propovijedali Evandjelje. Istaknuo se kao snažan i dosljedan propovjednik Evandjelja, čije su propovjedi slušatelji svih staleža rado slušali. Vergerije je propovijedao čistoću evandeoskoga življenja, stoga su ga neki fratri, koje je kao biskup korio zbog nemoralna življenja, optužili pred mletačkom inkvizicijom da je protestant te mu je inkvizicija oduzela biskupsku čast i prognala ga iz Kopra.¹ No, unatoč izgonu iz Kopra, Vergerije je i dalje u srcu nosio Istru i njezine stanovnike - Slovence, Talijane i Hrvate. I Istrani su cijenili njegovo djelo propovijedanja Evandjelja i muke koje je poradi Evandjelja podnio. Na temeljima evangeličke vjere, koje su Vergerije i drugi navjestitelji Evandjelja u Istri uspostavili i učvrstili, brojni su propovjednici dalje gradili, a inkvizicija je desetljećima mukotrpno proganjala luterane da bi napokon tek u 18. st. iskorijenila reformacijsko učenje u Istri.²

¹ Protiv biskupa koparskog Petra Pavla Vergerija, njegova brata biskupa Ivana Krstitelja Vergerija, i protiv većeg broja intelektualaca u Kopru i Puli inkvizicija je 1546. godine pokrenula postupak.

² Iz parnica što ih je mletačka inkvizicija povela protiv reformatora po Istri doznajemo da je reformacija dotakla svako mjesto u Istri: Novigrad, Pulu, Labin, Milje, Piran, Plomin, Bale, Tinjan, Fažanu, Kopar, Umag, Goricu, Buzet, Trst, Prem, Vodice, Turnijak, Rijeku, Ližnjan, Vrsar, Osor, Frata,

Protestantizam se toliko raširio u Istri da je, prema katoličkom autoru Paschiniju, neki Milanac Ambrozije 24. 6. 1549. svjedočio pred inkvizicijom u Veneciji da su u Puli i Vodnjanu skoro svi stanovnici luterani, da tamo i dječaci, pastiri i kopači govore i diskutiraju o stvarima vjere (Mirković, 1980, 203).

Glas o Vergerijevu naviještanju Evanđelja u Istri dopro je i do labinjanina Matije Vlačića Ilirika, profesora teologije u Magdeburgu. Matija Vlačić je opisao istarsku stvarnost naviještanja Evanđelja i djelovanje inkvizicije u posveti drugog izdanja knjige *O riječi i sadržaju vjere*, objavljene 1555. a posvećene Vergeriju. U posveti on piše:

"Poštovani oče u Kristu, prvo zahvaljujem gospodinu Bogu našem, zatim gospodinu našem Isusu Kristu, a zatim čestitam tebi i mojoj domovini i na kraju izražavam svoju radost, što sam razumio, da si se ti konačno i posve odijelio od Antikrista i prešao Kristu, da si ne samo njemu (Antikristu) navijestio rat, nego da se protiv njega čvrsto i boriš. Nadam se naime, da će te biti na slavu Boga i od koristi za spas mnogih, i to ne samo u našoj Istri, gdje ste ti i tvoj brat poštovani g. Ivan Krstitelj Vergerij, biskup Pule, odličan i pošten muž i mučenik Krista (koga su rimski nevaljalci utukli otrovom) usadili Kristovo evanđelje. Potvrdili su to najviše tamošnji ljudi, koji su dobro razumijeli, kako si ti postojanim držanjem, izgnanstvom i drugim bezbrojnim nevoljama zapečatio istinu Kristovu." (Mirković, 1980, 209)

Na kraju posvete Vlačić još piše:

"Ovo ti, poštovani oče, pišem, kako s razloga da nešto odgovorim na tvoja najljubaznija pisma, koja si mi upućivao, tako i da bih posvjedočio o svojoj naklonosti prema tebi, a u isto vrijeme, da bih požalio nevolje, koje su zadesile našu domovinu. Kad sam nedavno ponovno pročitao tvoju knjižicu, u kojoj opisuješ najokrutnije progone, pošto si ti napustio Kopar, tamo i u svojoj Istri, koje podstiču i vrše razni Grizoni i Bušdrage i onaj odvratani papin legat Del Casa (tako: "Del"), sluge Antikrista, gdje su najispravniji ljudi i dobri stranci mučeni za volju smiješnog i svima očitog sujevjerja. Osobito me žestoko boli, ali i čudim se tome, a sa mnom i mnogi ovdje u Njemačkoj, da su slavni dužd i mudar Senat Venecije dali toliko slobode takvim razbojničkim huljama, da bjesne protivu vjernih podanika." (Mirković, 1980, 210)

Petar Pavao Vergerije se zalagao za biblijsko razumijevanje mnogih sadržaja katoličke vjere, a javno je kritizirao tada vrlo uobičajeno i rašireno pučko prazno-

Poreč, Oglaj, Motovunj, Trzić, Gradišku i Vranje. Iz popisa procesa koji su se vodili u Istri protiv heretika, uglavnom protestanata, vidi se koliko je Lutherova nauka našla privrženika i koliko se bila ukorijenila u pučanstvu od njegovih društvenih vrhova, domaćeg i stranog plemstva, do sitnih zanatlija i svećenika. Među spisima inkvizicijskih procesa što ih je našao Tomaso Luciani u mletačkome Državnom arhivu razvidni su tragovi od ukupno 161 procesa. Najstariji proces je od godine 1542., a posljednji od godine 1775. Najviše je spisa povezano s obitelji Vergerije, s kojom je u svezi preko 50 procesa (Bučar, 1918, 3).

vjerje. Pisao je da više voli biti siromah u kući Božjoj, nego bogat u domovima bezbožnika. Vergerije je pisao popularno s tendencijom da što više raširi reformaciju. Najviše je pisao protiv tridentskog koncila i protiv indeksa zabranjenih knjiga, u kojima su se nalazili i njegovi spisi. Vergerije je mnogo pisao na talijanskom, latinskom i njemačkom jeziku, a njegove knjige prevedene su na njemački, francuski i poljski jezik.

Kao neumoran, oštrouman i nepokolebljiv polemičar, kako govorenom tako i pisanom riječi, Vergerije je ostavio iza sebe brojna djela na latinskom i talijanskom jeziku, a smatra se da je napisao i djelo *Razgovarange megiu Papistu i gednim Luteran* (u daljem tekstu *Razgovaranje*), koje slovi kao prvo tiskano protestantsko djelo napisano hrvatskim jezikom.

Polemički spis *Razgovarange megiu Papistu i gednim Luteran*

Puni naslov ovoga iznimnog, prvog tiskanog hrvatskog protestantskog djela³, jest: *Razgovarange megiu Papistu i gednim Luteran. Stumačeno po Antone Segnantine. Staman v Padove, Miseza Setembra po Gracioze Percacine, Godischie 1555*. Iako ovo djelo nije tiskano u hrvatskoj tiskari u Urach - Tübingenu, Franjo Bučar ga je uvrstio u *Bibliografiju hrvatske protestantske književnosti za reformacije iz razloga "jer je od P. P. Vergerija, koji je glavni pokretač tübinškog hrvatskog protestantskog književnog pokreta"* (Bučar, 1910, 119).

Pisac *Razgovaranja* je čovjek koji se krije iza imena Anton Senjanin. Većina se povjesničara slaže da Anton Senjanin ne postoji; no ne mogu se složiti u tome tko je zapravo pisac *Razgovaranja*. Pastor Theodor Elze⁴, Matija Valjavec i Franjo Bučar smatraju da je autor *Razgovaranja* Petar Pavao Vergerije, jer je on u različitim godinama u svojim djelima uporabio različite pseudonime (Bučar, 1897). Tako je Vergerije kao crkveni polemičar upotrebljavao više pseudonima, a kod nekih svojih polemičkih spisa koristio je druga imena i mjesta tiskara.

Ivan Šercer pretpostavlja da bi *Razgovaranje* moglo biti parafraza ili prijevod s nekog drugog jezika jer je takvih spisa bilo na latinskom i talijanskom. On je zapisao: "O Antunu Senjaninu nije nam ništa poznato, ali za njegovo razgovaranje se može ustvrditi, da je parafraza ili prijevod; to nam kazuje već riječ 'stumačeno', a ja bih rekao, da je prije prijevod nego li parafraza, i to, kao što nam pokazuju neke

³ Uz to što je prvo tiskano protestantsko djelo na hrvatskom jeziku, *Razgovaranje* je značajno i stoga što je to prva i jedina knjiga na hrvatskom jeziku koja sažeto i jasno iskazuje teološke (dogmatske i praktične) razlike između katolika i protestanata.

⁴ Dr. Theodor Elze, protestantski pastor u Mlecima, proučavao je hrvatsku literaturu iz vremena reformacije, te je među prvima otkrio *Razgovaranje* i na to upozorio Šimu Ljubića, koji nakon toga *Razgovaranje* spominje u II. svesku svoga *Ogledala književne povijesti jugoslavenske*.

stilističke osobine, prijevod s latinskoga jezika" (Bučar, 1897). Šercer stoga smatra da je *Razgovaranje* prijevod zbornika polemičkih spisa 16. stoljeća "Pa quillorum tomi duo", što je tiskan u Baselu 1544. godine.

Branko Vodnik misli da je osim Vergerija možda mogao *Razgovaranje* napisati Antun Dalmatin koji je zacijelo iz Senja, a postao je uvaženi reformatorski pisac.

Po mišljenju Mije Mirkovića, Anton Senjanin je jedan od pseudonima koje je uzimao Matija Vlačić, a *Razgovaranje* je nastalo u doba kad je Vlačić boravio u Magdeburgu i vodio odlučnu borbu protiv interima i cara i pape, stoga je očevidan paralelizam između misli i ideja u drugim spisima iz istog perioda i misli u tom kratkom spisu⁵.

To nije običan propagandistički spis, smatra Krešimir Georgijević (Georgijević, 1969, 20), nego je samostalna polemička rasprava, rađena u duhu i načinu magdeburških Vlačićevih polemičkih spisa, s istom tematikom, motivima, idejama, problemima, spornim pitanjima ne samo u učenjima nego i u obredima, o kojima su Magdeburžani tada vodili borbu. Izražene su tu iste Vlačićeve misli i postavke, dapače i fraze i grdnje, koje je on formulirao u drugim spisima, tiskanim u Magdeburgu.

Franjo Bučar u *Bibliografiji hrvatske protestantske književnosti za reformacije* iznosi da postoje samo dva poznata primjerka *Razgovaranja*. Jedan se nalazi u knjižnici Biblioteca Marciana u Veneciji a drugi u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Mirković smatra da je Venecijanski primjerak *Razgovaranja* spis od 20 listova ili 40 strana maloga formata, tiskan 1555. godine. Knjižica je pisana na četiri jezika: hrvatskom, slovenskom, talijanskom i latinskom. Hrvatski tekst *Razgovaranja*, otiskan na 22 stranice, osnovan je i glavni po sadržaju. Slovenski tekst "Edna molitev kerščenikov" tiskan je na 5 stranica, a talijanski na 9 stranica⁶. Na jednoj je stranici samo jedan latinski citat iz Prve poslanice apostola Petra. Talijanski tekst je dodatak a potpisan je imenom Vergerius. To je samo molitva. Slovenski tekst je, također samo molitva koja se označuje kao Vergerijeva. Zagrebački primjerak *Razgovaranja* ima 24 stranice. Prva stranica je naslovnica, a tekst *Razgovaranja* se prostire od druge do dvadeset druge stranice. Na dvadeset trećoj stranici nalazi se tiskarski znak Morhart-Gruppenbachove tiskare iz Tübingena. Na posljednjoj stranici tiskan je citat iz treće glave Prve Petrove poslanice.

⁵ Mirković je opširno iznio dokaze o Vlačiću kao autoru *Razgovaranja* u monografiji *M. V. Ilirik II* (1980, 212-230).

⁶ Mijo Mirković smatra da je *Razgovaranje* knjiga od 40 stranica u kojoj su Vergerijeva molitva na talijanskom i slovenska molitva koja se pripisuje Vergeriju samo dodatak *Razgovaranju*. Bučar pak smatra da su to dvije odvojene brošure samo uvezane zajedno. U prilog Bučaru ide i zagrebački primjerak koji se sastoji od 24 stranice, bez Vergerijeve molitve na talijanskom i slovenskom jeziku.

Razgovaranje je pisano istarskim čakavskim narječjem i moglo je biti razumljivo svima Hrvatima Istranima. To je spis koji oduševljava svojom neposrednošću, živošću, duhovitošću i slikovitošću.

Mijo Mirković je ustvrdio da je *Razgovaranje* najviše samostalan, najviše borben i spoznajno najviše produbljen spis, ne samo hrvatske već i slovenske protestantske književnosti (Mirković, 1980, II, 276). U njemu su, u formi pitanje-odgovor, u dijalogu papiste i kršćanina iznesena sva bitna luteranska učenja glede zastranjenja rimske crkve. *Razgovaranje* je iznimno teološko i književno djelo u kojemu živo i skoro dramatski pisac iznosi ključna i teška teološka pitanja te daje na njih odgovore, popularno i u narodnom govoru s mnogo slika i usporedaba, utemeljene na Božjoj riječi.

Već u samom početku uočavamo vrlo naznačenu razliku, dvije nepomirljive krajnosti: papista je na jednoj strani, antikristovoj strani; kršćanin je na drugoj strani, Božjoj strani. Ova teološka suprotnost pojavljuje se u gotovo svim reformatorskim djelima. Autor *Razgovaranja* je više nego jasno ističe: boreći se za istinu, onu biblijsku, poput vulkana iz njegova pera suklja plamen neopovrgljivih dokaza, a sigurnom logikom daje čvrst odgovor na svako postavljeno pitanje. Suprotnost je to u kojoj kao da nema pomirbe; s jedne je strane rimska crkva zastupljena učenjem i djelovanjem pape i biskupa, s druge je strane Kristova crkva zastupljena učenjem i djelovanjem Isusa Krista. Sljedbenike pape autor *Razgovaranja*, uobičajeno naziva papistima, a sljedbenike Isusa Krista kršćanima. Ne radi se tu o podjeli na eklezijalnoj razini, već o podjeli na razini duhovnoj. Papista je svaka osoba koja vlastitim djelovanjem nastoji postići spasenje te podržava i izvršava učenja pape i rimske crkve, posebice pučku pobožnost čija se duhovnost ponajviše očituje u štovanju svetaca, hodočašćima i svekolikom praznovjerju. Kršćanin je osoba koja prihvaća da je Sveto pismo jedini mjerodavan autoritet za vjerovanje i življenje, te vjeruje da je spašena po milosti Božjoj na temelju svoje vjere. Kršćanin odbacuje sva učenja i tradicije koja neposredno ne izvire iz Svetoga pisma. U *Razgovaranju* nije jasno očevidna eklezijalna podjela na dvije crkve: rimokatoličku i luteransku. Naprotiv, jasno se govori o duhovnoj podjeli na Kristovu crkvu i rimsku crkvu. Govori se o borbi između dobra i zla, između istine i neistine, pravde i nepravde, prave i lažne crkve, o Kristu i Antikristu. Opređeljenje čovjeka odvija se na duhovnoj razini a ne na eklezijalnoj, organizacijskoj. Stoga je moguće da i svećenici rimske crkve, pa i biskupi, primjerice braća Ivan Krstitelj i Petar Pavao Vergerije, budu kršćani jer su svoje vjerovanje i djelovanje utemeljili u i uskladili sa Svetim pismom.

U *Razgovaranju* papista postavlja četrdeset najznačajnijih teoloških pitanja jednom luteranu, koji mu na ta pitanja i odgovara. U spisu je uočljivo dobro poznavanje bitnosti rimokatoličkih i evangeličkih učenja, povijesti Crkve i, nadasve Biblije, kao jedinog mjerila pri odvagivanju pravovjernosti pojedinog učenja. Pitanja papista izražavaju do u tančine stavove tadašnjeg katoličkog učiteljstva i vjerničkoga

Stolnica v Kopru, škofovski prestol iz 18. stoletja.

puka. U njima se iskazuje neka nadmoć, ponos, poruga i obrambeni stav papista, koji kao ranjena zvijer, bespomoćno, u svom svojem jadu i bijesu ne razmišlja niti želi razmišljati, već je zaokupljen učvršćivanjem svojih obrambenih pozicija. U pitanjima papista iskače na vidjelo duhovna krutost i nezainteresiranost; bitno je očuvati stečeno, pa makar ono i krivo bilo.

Kršćanin odgovara na svako pitanje kratkim, sažetim i biblijski utemeljenim odgovorima. U odgovorima razlaže srž reformacijskog učenja. U *Razgovaranju* dominiraju četiri ključne teme: Prva, Evanđelje - riječ Božja; druga, spasenje po vjeri; treća, sakramenti; četvrta, pučka religioznost - od molitve za mrtve i klanjanja križu do hodočašća i štovanja Marije.

Reformacija je istaknula da je Biblija - riječ Božja jedini izvor vjerskih istina i predstavlja autoritet po kojemu se čovjek treba ravnati ukoliko želi omiljeti Bogu. I dok papista u svojim pitanjima razlaže o autoritetu crkvenoga učiteljstva, posebice o autoritetu pape kao glave crkve i namjesnika Kristovog na zemlji, kršćanin poriče vjerodostojnost tvrdnji papiste te se poziva na Sveto pismo kao jedini autoritet po pitanjima vjere i življenja ukazujući da je Isus Krist jedina glava svoje Crkve.

Spasenje čovjeka ne dolazi od dobrih djela, već od djela koje je Isus za čovjeka učinio i od osobne vjere u Isusa Krista. Spasenje se ne može zaraditi i ne ovisi o ljudskom djelovanju, ono je milosni dar Božji. Bog ne prihvaća djela koja nisu dovršena, no budući da je Isus Krist dovršio djelo otkupljenja na Golgotskom križu, dostatno je posjedovati Njegovo svjetlo i vjeru, prihvatiti ga takvom vjerom pa da čovjek može steći raj bez vlastitih djela. Svako dobro djelo od Boga zapovijedeno i u vjeri učinjeno pohvalno je, ali djela osmišljena od ljudi, učinjena bez vjere i protivna zapovjedima Božjim jesu za pokudu i ne pridonose spasenju.

Na tvrdnju papiste da je crkva po danom joj autoritetu odredila sedam sakramenata, kršćanin jezgrovito odgovara da je Isus Krist zapovijedio obdržavati samo dva sakramenta - krštenje i svetu večeru. Citirajući Sveto pismo kršćanin obrazlaže reformatorsko razumijevanje sakramenata krštenja i svete večere, te neutemeljenost u Bibliji ostalih pet sakramenata koje je prakticirala rimska crkva.

Gotovo jedna četvrtina pitanja papiste odnosi se na posvuda prisutnu pučku religioznost koju u *Razgovaranju* kršćanin prosuđuje u odnosu na Evanđelje. Riječ je tu o nauku o čistilištu, o opraštanju grijeha i indulgencijama, molitvi za mrtve, klanjanju križu, hodočašćima i štovanju Marije.

Vrijedno je zapaziti kako papista u pitanjima a kršćanin u odgovorima nastoje dati obrazloženje o ondašnjim društvenim i općim zbivanjima, posebice glede nevolja i mnogobrojnih problema. Papista smatra da nevolje i problemi dolaze na narod stoga što su se Martin Luther i njegovi sumišljenici pobunili protiv pape i rimske crkve te ne slijede vjeru svojih otaca. Dalje on tvrdi da gdje god su luterani ondje je smutnja i nevolja, a gdje je rimska crkva tamo se uvijek živjelo u veselju i miru. S druge strane kršćanin smatra da nevolje i problemi pogađaju narod zato jer narod na čelu sa svećenicima, biskupima i papom ne živi onako kako je Isus u Svetome pismu zapovjedio i vlastitim primjerom pokazao.

Je li Petar Pavao Vergerije napisao *Razgovaranje*?

Nemoguće je dokazati tko je autor *Razgovaranja*, stoga ću u raspravi samo istaknuti neke elemente koji ukazuju na veliku mogućnost da je autor ove knjige Petar Pavao Vergerije mlađi. Analizom zagrebačkog primjerka izvornoga teksta *Razgovaranja*, posebice teološkom analizom, te uvidom u djela koja govore o Venecijanskom primjerku, dolazimo do saznanja:

1. Povod za pripisivanje *Razgovaranja* Vergeriju bilo je njegovo ime zapisano dva puta u Venecijanskom primjerku knjižice. Prvo u tekstu *Razgovaranja* gdje papista u dijalogu tobože grdi Vergerija, zatim iza *Razgovaranja* dolazi u istoj knjižici slovenski prijevod Vergerijeve "Molitve progonjenih i bjegunaca za Evangelij i za Isusa Krista" i na kraju nešto veći talijanski tekst te molitve. Između slovenskog prijevoda i talijanskog teksta umetnuto je na dnu strane ime "Vergerius".

2. Pisac *Razgovaranja* je osoba koja vrlo dobro poznaje Istru, njezine stanovnike, njihovu kulturu i običaje. To je osoba koja je duže vremena propovijedala Evandjelje u Istri tijekom kojega je nailazila na protivljenja domaćih svećenika i vjernika. Uz dobro poznavanje rimokatoličke i luteranske teologije, pisac je u *Razgovaranju* ugradio u pitanja papiste i elemente izvorno istarskih argumenata protiv luterana. Primjerice, izričito spominje djelovanje Vergerijevo u Istri i veliku štetu koju rimskoj crkvi Vergerije čini (Senjanin, 1555, A7). Pitanje papiste podrazumjeva da Vergerije u vrijeme pisanja ove polemike djeluje u Istri, jer ne govori se da je Vergerije učinio u prošlim vremenima štetu, već se ističe da on to sada čini. Ovo je značajan element u prilog Vergerijevu autorstvu *Razgovaranja*, jer jedino je on znao koju štetu nanosi rimskoj crkvi u Istri u vrijeme pisanja. Naime, Matija Vlačić je u posveti drugog izdanja knjige *O riječi i sadržaju vjere*, tiskane iste godine kao i *Razgovaranje*, jasno istaknuo kako smatra da je Vergerije prognan iz Istre. Da je Vlačić napisao *Razgovaranje* vjerojatno ne bi napisao da Vergerije čini veliku štetu (prezent), već bi, pošto je smatrao da je Vergerije prognan iz Istre, napisao da je Vergerije učinio veliku štetu. Mogli bismo zaključiti da je Vergerije u vrijeme pisanja ovoga polemičkog spisa propovijedao Evandjelje u Istri, ili je barem povremeno to činio. S druge strane moguće je da se u *Razgovaranju* želio pohvaliti kako još uvijek unatoč progonima propovijeda Evandjelje u Istri i time čini štetu rimskoj crkvi.

3. Ivan Šercer je pretpostavio da bi *Razgovaranje* moglo biti parafraza ili prijevod s nekog drugog jezika te zaključuje da bi prema stilističkim osobinama to mogao biti prijevod s latinskoga jezika (Bučar, 1897). Prema teološkom sadržaju *Razgovaranja* vrlo je teško odrediti pisca jer je takvih i sličnih djela bilo mnogo napisano na njemačkom, latinskom i talijanskom jeziku. Djela poznatih teologa reformacije sadrže u sebi sve elemente teološke misli *Razgovaranja*. Gotovo svi teološki sadržaji *Razgovaranja* mogu se naći u drugim Vergerijevim polemičkim spisima, ali i Vlačićevim. Zamjedba Šercerova je značajna. Ako je *Razgovaranje* napisao Vergerije onda nam je jasno odakle u tekstu stilističke osobine latinskoga jezika. I Vlačić je pisao na latinskom jeziku, ali je malo vjerojatno da je zaboravio stil jezika svoga djetinjstva.

4. Petar Vrankić je istaknuo osnovnu misao Vergerijevu: "Veliki i učeni ljudi pišu doista umne knjige koje su dostupne samo malom broju učenih ljudi, dok golema većina neukih i jednostavnih ostaje i dalje u tami praznovjerja, bezboštva, okovana lancima, daleko od prave slobode i opravdanja po vjeri. Njegov zadatak i poslanje postaje prosvjeđivati najmanje, neuke, jer su većina." (Vrankić, 1977). *Razgovaranje* je pisano za neuke i jednostavne ljude. Izostavljena je sva iscrpna i teološki potkrijepljena argumentacija. U knjizi su jednostavno, živo i ironično opisane svakodnevne situacije u kojima se prosječan čovjek nalazi. Na pitanja koja se mogu vrlo lako filozofski i teološki odgovoriti pisac *Razgovaranja* daje vrlo jednostavne i pomalo krute odgovore. Čini se da je ovu raspravu pisao pravnik a ne teolog. Rasprava ide ovim slijedom. Kada je papista postavio pitanje: Zašto ne koristiti posvećeno ulje kad su ga svećenici tijekom povijesti koristili? Kršćanin mu je odgovorio: Znaš zašto? Zato što je naše pravilo (regula) da nećemo pristati da se u crkvi čini stvar koju nije zapovjedio Isus Krist. Isus Krist nije zapovjedio ta ulja, zato ih ne želimo, neka su ih naši stari upotrebljavali koliko su htjeli (Senjanin, 1555, A3). Ovaj odjeljak iz rasprave ukazuje kako je rasprava napisana u pravnom stilu a ne u teološkom. Naime, pravniku zanima zakon i njegova primjena. Manje ga zanima zašto je taj zakon takav kakav jest. Osnovno je pitanje jeli Isus zapovjedio da se to čini ili ne. Ako je zapovjedio da se čini onda to treba činiti. Ako nije zapovjedio da se nešto čini onda se tradicija po kojoj je nešto činjeno mora mijenjati, bez obzira na opće prihvaćanje te tradicije i ljude koji su po njoj djelovali. Teolog će pak, u većini slučajeva, detaljno raščlaniti i obrazložiti svoj odgovor.

Kad papista iznosi pitanje o krizmi i pomazanju bolesnika, podrazumijevajući tadašnju katoličku teologiju prema kojoj se kod krizme tijekom mazanja uljem i polaganja ruku biskupa na krizmanika spušta Duh Sveti, a kod bolesničkog pomazanja bolesniku se otpuštaju grijesi, kršćanin ne ulazi u teološku raspravu o sakramentima već vrlo kratko, bez teoloških i svetopisamskih argumenata ističe da je takva praksa crkve *psovanje* i *psostina* (nedostojan čin, ruglo, pogrda) te poziva čitatelja da otvori oči.

Zaključak

Teološkom analizom zagrebačkog primjerka može se zaključiti da je *Razgovaranje* pisano za potrebe evangelizacije ili, još konkretnije, kao predevangelizacijsko djelo. Teologija *Razgovaranja* je u službi prvotnoga navještaja evanđelja, stoga nije teološki duboka niti filozofski istančana. Rječnik je jednostavan pučki, počesto vulgaran, s mnogim elementima lokalnoga mentaliteta. *Razgovaranje* postavlja pitanja te izaziva čitatelja na razmišljanje ali ne daje sustavne filozofski i teološki argumentirane odgovore, već samo načelne odgovore koji tek ukazuju ili pak naznačuju da se pravi odgovori nalaze u Svetom pismu - riječi Božjoj.

Sudeći po jednostavnom stilu pisanja, više pravnom i pučkom nego li teološkom i učenom te ljubavi prema Svetome pismu i Istranima kojom spis odiše, lako bismo zaključili da je pisac *Razgovaranja* Petar Pavao Vergerije. No, to je teško sa sigurnošću ustvrditi, stoga i dalje ostaje pisac *Razgovaranja* Anton Senjanin, tko god se iza toga imena krio. Neosporno je da se iz teksta ove polemičke rasprave otkriva osoba koja je reformaciju prihvatila i evanđeosku slobodu, milost i ljubav osobno doživjela a onda Evanđelje i javno propovijedala. Takav je bio Vergerije. Stoga, ako i nemamo čvrstih dokaza da je Vergerije napisao *Razgovaranje*, sigurno nećemo pogriješiti ako kažemo da je napisano kao da ga je Vergerije pisao.

PETER PAUL VERGERIUS, JR., AND "RASGOVARANGE MEGIU PAPISTU
I GEDNIM LUTERAN" (A CONVERSATION BETWEEN A PAPIST
AND A LUTHERAN)

Stanko JAMBREK

Evangelical Theological Faculty in Osijek, HR-31103 Osijek

SUMMARY

Peter Paul Vergerius, Jr., left noticeable and various traces in Croatian cultural and religious history. In Istra he distinguished himself as a strong and consistent announcer of the Gospel, whose sermons were enjoyed by the people from all social classes. As a tireless, clever and steady polemicist he left us numerous works in Latin and Italian language. The work Rasgovaranje megiu Papistu i gednim Luteran (in continuation Razgovaranje) is also attributed to him, which is known to be the first printed protestant work written in Croatian.

Razgovaranje is a booklet which arouses much enthusiasm with its directness, wit and picturesqueness. In it a Papist sets forty most important theological questions to a Lutheran, who provides the answers. A good knowledge of the essence of the Roman-Catholic and Evangelical teachings, the history of Church and especially the Bible as the only criterion in distinguishing the orthodoxy of individual teachings are evident in the essay. The Papist's questions express in detail the attitudes of Catholic teachers and believers. The Lutheran gives a short answer to each question, with which he explains the essence of the reformation teachings.

This discussion wishes to establish the relation between this exceptional work and P. P. Vergerius with an analysis of the original text.

Key words: Protestantism, Istra, Peter Paul Vergerius, Jr.

IZVORI I BIBLIOGRAFIJA

- Bučar, F. (1897):** Razgovaranje meju papistu i jednim luteranom. Nastavni vjesnik, V.
- Bučar, F. (1910):** Povijest hrvatske protestantske književnosti za reformacije. Zagreb, Matica hrvatska.
- Bučar, F. (1918):** Povijest reformacije u Istri. Zagreb.
- Bučar, F., Fancev, F. (1938):** Bibliografija hrvatske protestantske književnosti za reformacije. Starine, XXXIX .
- Crnković, N. (1985):** Protestanti i "protestanti" u Istri i na Kvarnerskim otocima u 16. i 17. stoljeću. Croatica christiana periodica, IX, 1985, 16.
- Damjanović, S. (1975):** Bibliografija radova o srednjovjekovnoj hrvatskoj književnosti. Povijest hrvatske književnosti, II. Zagreb.
- Georgijević, K. (1969):** Hrvatska književnost od 16. do 18. stoljeća u Sjevernoj Hrvatskoj i Bosni. Matica Hrvatska. Zagreb.
- Mirković, M. (1980):** Matija Vlačić Ilirik I i II. Pula-Rijeka.
- Senjanin, A. (1555):** Razgovarange megiu Papistu i gednim Luteran. Padova.
- Senjanin, A. (1885):** Razgovaranje meju papistu i jednim luteran(om). Starine, XVII. Zagreb, 232-240.
- Vrankić, P. (1977):** Petar Pavao Vergerije Mladi. Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine, III, 5-6. Zagreb.